

Ewa Sęsiadek

Iubilaeum Warmiae et Bibliothecae :
wybrane zagadnienia dotyczące 550.
rocznicy przyłączenia Warmii do
Polski i 450. rocznicy istnienia
Biblioteki "Hosianum", pod red.
Tomasza Garwolińskiego, Olsztyn
2016 : [recenzja]

Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media nr 2 (25), 181-186

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ewa Səsiadek

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Biblioteka Teologiczna
e-mail: ewa.olszowy@us.edu.pl

**Iubilaeum Warmiae et Bibliothecae :
wybrane zagadnienia dotyczące 550. rocznicy
przyłączenia Warmii do Polski i 450. rocznicy istnienia
Biblioteki „Hosianum” / pod red. Tomasza Garwolińskiego. –
Olsztyn : Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego
Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, 2016. – 271, [1] s. : il.
(w tym kolor.) ; 25 cm. – ISBN 978-83-945219-1-2**

Przedmiotem naukowych opracowań coraz częściej stają się biblioteki kościelne będące niejednokrotnie spadkobiercami historycznych księgozbiorów, zarówno instytucjonalnych, jak i prywatnych. Przykładem tego rodzaju księżnicy jest najstarsza polska biblioteka seminaryjna – „Hosianum” w Olsztynie. Jej początki sięgają 1565 r., kiedy sprowadzeni rok wcześniej na Warmię jezuici założyli kolegium w Braniewie i pierwsze w ówczesnej Rzeczypospolitej seminarium diecezjalne. Główny trzon biblioteki stanowiły książki przekazane przez kardynała Stanisława Hozjusza oraz księgozbiór pofranciszkański. W 1626 r. podczas najazdu Szwedzi zrabowali zbiory, wywożąc je do biblioteki uniwersyteckiej w Uppsali. W czasie II wojny światowej Braniewo zostało zniszczone, spalone seminarium reaktywowano dopiero w 1949 r. w Olsztynie. Wraz z nim działalność wznowiła biblioteka seminaryjna, w skład której weszły zasoby wielu bibliotek kościelnych z terenu historycznej Warmii (kolegium w Braniewie, biblioteki kapitulnej we Fromborku, kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście, a także bibliotek z Reszla i Ornety), dzięki czemu księżnica może obecnie pochwalić się największym w północno-wschodniej Polsce zbiorem inkunabułów. Od 1999 r. placówka koegzystuje z Biblioteką Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Długoletnim badaczem zabytkowego księgozbioru biblioteki jest jej dyrektor, ks. Tomasz Garwoliński, którego dorobek naukowy obejmuje

m.in. liczne artykuły (ogłoszone głównie na łamach półrocznika „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”). W jubileuszowym dla książki 2016 r. ukazała się natomiast jego publikacja autorska *Zabytkowe zbiory Biblioteki „Hosianum” prezentowane na wystawach współfinansowanych przez Samorząd Olsztyna*, jak również przygotowane pod jego redakcją prace: *Zapiski Mikołaja Kopernika w drukach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie* oraz *Iubilaeum Warmiae et Bibliothecae. Wybrane zagadnienia dotyczące 550. rocznicy przyłączenia Warmii do Polski i 450. rocznicy istnienia Biblioteki „Hosianum”*, będąca przedmiotem niniejszego omówienia.

Prezentowana publikacja składa się z krótkiego wstępu ks. T. Garwolińskiego oraz 9 rozdziałów, których autorami są pracownicy nauki Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie.

W kontekst historyczny wprowadza czytelników ks. Andrzej Kopiczko, omawiając postanowienia i następstwa drugiego pokoju toruńskiego. Podpisany 19 października 1466 r. pokój kończył wojnę trzynastoletnią (1454–1466) i przyznawał Polsce ziemię chełmińską, Pomorze Gdańskie oraz Warmię. Całość tych ziem, które aż do pierwszego rozbioru w 1772 r. pozostały w granicach Polski, nazwano Prusami Królewskimi i ostatecznie podzielono na 3 województwa: pomorskie, chełmińskie i malborskie. Warmia stanowiła osobną jednostkę administracyjną podzieloną na 10 komornictw i podlegającą biskupom rezydującym w Lidzbarku i Warmińskiej Kapitułe Katedralnej z siedzibą we Fromborku.

Następny tekst, autorstwa Clarindy E. Calmy, stanowi uzupełnienie dotychczasowych badań nad działalnością patrona biblioteki seminaryjnej, kardynała Hozjusza, na rzecz elżbietzańskich rekuzantów. Jednym z jej przejawów było propagowanie angielskiej katolickiej kultury książkowej na ziemiach polskich. Analiza pochodzącego z 1585 r. rękopiśmiennego katalogu biblioteki kolegium jezuickiego w Braniewie, przechowywanego na uniwersytecie w Uppsali, dowiodła troski kardynała o zaopatrywanie zbiorów w dzieła angielskich teologów. Podkreślono, że ich liczba przewyższała nawet ówczesne księgozbiory angielskie, które poddawane były ostrej cenzurze rządowej. Interesujące jest, że prawdopodobnie dzięki osobistym kontaktom Hozjusza z angielskimi katolikami w zbiorach braniewskich znajdował się utwór z 1581 r. wydany w londyńskim podziemiu drukarskim. Gromadzone dzieła polemiczne i apologetyczne miały pomóc przyszłym pokoleniom dochować wierności religii katolickiej zagrożonej na północno-wschodnich terenach Rzeczypospolitej wpływami protestantyzmu.

Kompleksowe ujęcie skomplikowanych losów księgozbiorów historycznych na Warmii przynosi rozdział autorstwa Teresy Borawskiej. Zawarte w nim liczne dane faktograficzne przybliżają dzieje i zasoby dawnych warmińskich bibliotek, w tym m.in. biskupiej w Lidzbarku, katedralnej we Fromborku, kolegiackiej w Dobrym Mieście, dominikanów w Elblągu, franciszkanów w Braniewie i Welawie, augustianów-eremitów w Reszlu, jezuickich i bernardyńskich oraz parafialnych. Na przestrzeni stuleci na skutek klęsk żywiołowych i licznych konfliktów zbrojnych omawiane zbiory biblioteczne wielokrotnie zmieniały właścicieli oraz miejsce przechowywania. Autorka przedstawiła wyniki dotychczasowych poszukiwań książek o proveniencji warmińskiej, przeprowadzonych w bibliotekach skandynawskich, niemieckich i polskich. Jak podkreśliła, mimo dużego dorobku historiografii wciąż brakuje wyczerpujących opracowań na temat organizacji i zawartości najstarszych księżnic oraz publikacji rejestrujących obecność egzemplarzy warmińskich we współczesnych polskich i zagranicznych zbiorach. Aby móc zrekonstruować dawne biblioteki na Warmii, należy dokładnie zbadać przede wszystkim zasoby księżnic szwedzkich (w Uppsali) i polskich (w Olsztynie), ale również niemieckich, litewskich, ukraińskich i łotewskich, Biblioteki Watykańskiej oraz bibliotek w Stanach Zjednoczonych. Badania tego rodzaju są jednak utrudnione ze względu na brak katalogów zawierających informacje o proveniencji egzemplarzy.

Z kolei Ewa Chlebus zajęła się dawnym introligatorstwem warmińskim. Jest to temat rzadko podejmowany w literaturze przedmiotu, a autorzy dotychczasowych opracowań skupiają się głównie na dekoracjach opraw. Ponadto nie analizują techniki wykonania opraw, a ich badania zawierają liczne rozbieżności dotyczące lokalizacji poszczególnych pracowników introligatorskich. Dokonany przez autorkę przegląd opraw inkunabułów i druków wydanych do 1530 r., a zachowanych w bibliotece „Hosianum” oraz w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali, pozwolił przyporządkować oprawy do poszczególnych warsztatów, również nieotworzonych dotąd w literaturze, oraz dostarczył nowych informacji na temat tzw. oprawy braniewskiej. Nadal jednak wiele obszarów dawnego introligatorstwa na Warmii pozostaje niewyjaśnionych, a interesujące rezultaty, zdaniem E. Chlebus, mogłoby przynieść m.in. zbadanie kontaktów między introligatorami warmińskimi a innymi ośrodkami oraz powiązań formalno-stylistycznych między oprawami a wytworami miejscowego rzemiosła.

Zabytkowych opraw zbiorów „Hosianum” dotyczy także tekst Arkadiusza Wagnera. Autor przedstawił w nim wybrane przykłady polskich superekslibrisów z pierwszej połowy XVI w. – dwóch anonimowych

szlachciców: herbu Gozdawa oraz herbu Rawa i Odrowąż, biskupa warmińskiego Jana Dantyszka oraz prymasa Andrzeja Krzyckiego. Interesujące jest, że herb w supereklibrisie tego ostatniego hierarchy pozbawiony jest insygniów kościelnych, co świadczy „tyleż o swobodnym stosunku kościelnych bibliofilów do znaków ich funkcji, co o niewykształceniu się jeszcze w ówczesnym, rodzimym supereklibrisie tego rodzaju konwencji przedstawieniowych” [s. 111]. Omówione przykłady to zaledwie kilka z zachowanych w zbiorach olsztyńskiej ksiąźnicy szesnastowiecznych supereklibrisów (na uzupełniających rozdział fotografiach można również zobaczyć księgoznaki kanclerza Krzysztofa Szydłowieckiego oraz biskupów Piotra Kostki i Marcina Kromera), które ukazują charakterystyczne cechy polskiej kultury bibliofilskiej.

Przedmiotem zainteresowania ks. T. Garwolińskiego stały się natomiast szesnastowieczne polonika z biblioteki „Hosianum”. Zdecydowaną większość stanowią dzieła teologiczne, katolickie i protestanckie, z kolei druki filozoficzne, historyczne, okolicznościowe oraz literatura piękna reprezentowane są w mniejszym stopniu. Wśród druków polskich autorów na uwagę zasługują dzieła kardynała Hozjusza, w tym *Confessio Fidei Catholicae Christiana*, którego część pierwsza w edycji z 1553 r. jest najstarszym wydaniem w zbiorach biblioteki. W grupie dzieł autorów związanych z Polską znajdują się m.in. druki jezuitów wykładających w polskich kolegiach, np. legata papieskiego Antonia Possevina. Warmińskie zbiory obfitują ponadto w księgi liturgiczne różnego pochodzenia, co było następstwem częstych wojen i przenikania się różnych wpływów na terenie Warmii. Szczególnie cenny jest jeden z dwóch zachowanych w Polsce egzemplarzy księgi *Agenda secundum rubricam Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis* (Kraków, Jan Haller, [1517]), opatrzony na kartach końcowych odręcznym opisem holdu pruskiego z 1525 r. Nie brakuje także polskich wydań Biblii, w tym Biblii Leopolicy: *Vetus et Novum Testamentum Polonice. Versio Ioannis Nicz* z 1561 r. oraz druków wydanych w polskich warsztatach¹.

W następnym rozdziale Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew opisała zachowane w bibliotece druki oficyny w Braniewie funkcjonującej w latach 1589–1773. Autorka za pomocą metody typograficznej, bibliograficznej i proveniencyjnej zbadała 247 woluminów (6 zostało już opisanych w 2012 r. w przygotowanym przez biskupa Juliana Wojtkowskiego *Katalogu druków XVI wieku Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*). Jednym

---

¹ Autor w końcowej części tekstu szeroko opisał dzieje poszczególnych oficyn, w mniejszym stopniu eksponując pochodzące z nich dzieła.

z najcenniejszych jest jedyny ocalały na świecie egzemplarz *Agenda Parva* z 1622 r. – podręcznika praktyki kościelnej przeznaczonego dla misji jezuickich, wydane w językach: łacińskim, łotewskim, estońskim, polskim i niemieckim. Większość druków braniewskich nosi liczne znaki proveniencyjne w postaci zapisów rękopiśmiennych, supereklibrisów, ekslibrisów, pieczęci oraz innych znaków bibliotecznych, co pozwoliło zidentyfikować 119 właścicieli, w tym kilkudziesięciu duchownych. Należy docenić wysiłek badawczy autorki, która sporządziła kartotekę proveniencji i podała daty życia oraz godność, jaką piastowali w chwili posiadania księgi (sygnaturę, tytuł i rok wydania zawarła w przypisach). Dotychczas odnaleziono 253 druków braniewskich, nie jest to jednak liczba ostateczna, ponieważ nadal trwają prace związane z opracowaniem starych druków.

Biblioteka seminaryjna „Hosianum” kryje w swoich zasobach dzieła o różnorodnej tematyce, co pokazują dwa ostatnie teksty publikacji. I tak pięciu badaczy – Andrzej Grzybowski, Lech Bieganowski, Adam Wróblewski, Aleksandra Pięta i Marta Pugaczewska – przyjrzało się autorom kilkunastu² szesnastowiecznych dzieł medycznych, które odnotowane zostały we wspomnianym wcześniej katalogu druków XVI w. W krótkich biogramach zawarto najważniejsze informacje z życia i działalności uczonych oraz wskazano ich największe dokonania w dziedzinie medycyny. Pewien niedosyt budzi jednak fakt, iż podano niewiele informacji na temat samych dzieł – poza tytułem, datą i miejscem wydania, drukarnią oraz odwołaniem w przypisach do numeru w katalogu, tylko nieliczne z nich zostały opisane. Niewątpliwie jednym z najciekawszych druków jest przełomowe w dziedzinie anatomii człowieka oraz budzące w tamtym okresie wiele kontrowersji dzieło Andrzeja Wesaliusza *De humani corporis fabrica* (Bazylea, 1555). Druki medyczne pochodzą ze znaczących uczelni wyższych, w większości z Uniwersytetu w Helmstedt, obecne są ponadto reedycje uczonych antycznych oraz wczesnośredniowiecznych.

Z kolei zamykający publikację artykuł Ilony Dulisz zawiera ogólną charakterystykę nieskatalogowanej kolekcji muzykaliów pochodzących z Uniwersytetu „Albertyna” w Królewcu. Niestety, nie wiadomo kiedy i w jakich okoliczności zbiór został sprowadzony do biblioteki „Hosianum”. O jego przynależności do królewieckiej uczelni świadczą zaprezentowane przez autorkę odbitki pieczęci i stempli Uniwersytetu, uczelnianej biblioteki, chóru oraz instytucji muzyki i seminariów mu-

---

² W tekście podano, że w bibliotece znajduje się 18 tytułów dzieł medycznych, natomiast wymieniono 10.

zykologicznych. Na kolekcję składają się w większości partytury z lat 1785–1940, wydane przez renomowane wydawnictwa niemieckie, takie jak Breitkopf & Härtel w Lipsku czy Verlag Adolf Nagel w Hanowerze. Najliczniej reprezentowane są wyciągi fortepianowe oper i oratoriów, ponadto utwory kantatowo-oratoryjne i mszalne. Tekst stanowi ważny wkład w badania nad seminaryjnym księgozbiorem oraz kulturą muzyczną Prus Wschodnich.

Podkreślić należy staranną edycję książki oraz bogactwo materiału ilustracyjnego – większość rozdziałów opatrzona została licznymi fotografiami, które przybliżają czytelnikom cenne zasoby „Hosianum”. Każdy tekst uzupełniają abstrakty i słowa kluczowe w językach polskim, angielskim i niemieckim oraz bibliografia.

Spoglądając całościowo na pracę pod redakcją ks. T. Garwolińskiego należy stwierdzić, że stanowi ona ważne osiągnięcie w piśmiennictwie dotyczącym bibliotek kościelnych. Ukazuje zabytkowe i unikatowe zbiory olsztyńskiej biblioteki jako szerokie pole badawcze dla bibliologów, historyków książki, sztuki, konserwatorów, ale także muzykologów i badaczy medycyny, dzięki czemu uwidacznia się, podkreślany często w literaturze, związek bibliologii z innymi naukami. Część tekstów ma charakter przyczynkarski, wiele podjętych w nich zagadnień wymaga jeszcze wyczerpującego opracowania (np. introligatorstwo warmińskie, druki braniewskie, muzykalia). Książka adresowana jest przede wszystkim do odbiorcy zaznajomionego z dziejami książki na Warmii i historycznymi uwarunkowaniami tego terenu, dlatego dla czytelników mniej obeznanych z tematem pomocne byłoby przybliżenie we wstępie lub osobnym rozdziale dziejów biblioteki „Hosianum”.

Publikacja powinna stanowić zachętę dla badaczy innych księżnic kościelnych, szczególnie seminaryjnych, do podjęcia prac naukowych nad znajdującymi się w nich bogatymi zasobami bibliotecznymi.